

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

І. ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

НАЦІОНАЛІЗМ

**(Відбитка з Енциклопедії Українознавства,
сторінки 1723—1728)**

Париж—Нью-Йорк 1968

Націоналізм, в укр. політ. термінології під кін. 19 в. поняття однозначне з активною нац. свідомістю та патріотизмом, але згодом воно зазнало звуження. Перед першою світовою війною та під час визвольних змагань під Н. стали здебільша розуміти самостійництво. А коли у 1920-их рр. виникла ідеологічна течія, що прийняла назву «націоналістичної» (націонал.) та оформилася в організований політ. рух, поняття Н. набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігас й нині.

Слово «Н.» має дещо інше значення в окремих системах. Напр., в СРСР поняття «буржуазний Н.» уживають для того, щоб плямувати нац. опір нерос. народів централізові Москві. Постійні репресії ком. режиму проти «Н.» спричинилися до популяризації цього поняття серед населення України, але воно не має окресленого ідеологічного, соц. та конституційно-політ. змісту. На ділі підсов. укр. Н. був іноді «націонал-комунізмом», тобто прагненням до емансипації УРСР з-під влади Москви при збереженні сов. устрою. В англо-амер. термінології розуміння Н. дуже широке: воно охоплює нац. свідомість, принципи нац. державності і нац.-визвольний рух. В англійській літературі про Україну до «Н.» зараховують не тільки Н. у партійному значенні, але й укр. патріотів ін. політ. напрямків.

Для кращої диференціації Н., як одного політ. руху, від Н. в широкому значенні, однозначного з патріотизмом і самостійництвом, можна застосувати до першого назву, що добре відома у світовій політ. і соціологічній літературі: «інтегральний Н.». Саме у цьому значенні розглядатиметься укр. Н. далі.

Генеза укр. Н. «Батьком укр. Н.» часто називають М. Міхновського. Таке визначення його ролі не зовсім вірне. Міхновський був одним з основоположників новітнього укр. самостійництва, але іст.-правна, легітимістична основа його концепції (програма відновлення «Переяславської конституції») чужа мисленню пізнішого Н., який був байдужий до конституційно-правних аргументів. Рис, притаманних Н., не знаходимо і в ін. речників укр. самостійницької думки дорев. періоду; не тільки в І. Франка, Ю. Бачинського, Л. Цегельського, В. Липинського, але навіть у ранніх писаннях Д. Донцова. Виникнення Н. було реакцією в укр. духовості на події першої світової війни та визвольних змагань.

Укр. Н. виник у 1920-их рр., спершу як духовий фермент молодшого покоління, як протест на упадок укр. державності та шукання нових доріг у повесній дійсності. Перші спроби націонал. орг-ції зустрічаємо у студентських середовищах Галичини й еміграції: Група укр. нац. молоді (Прага), *Легія укр. націоналістів* (Подєбради), *Союз укр. націоналістів* (Львів).

Націонал. забарвлення мала в Галичині *Партія Національної Роботи* та її орган «*Заграда*» (1923–24; Д. Донцов, Д. Палій, В. Кузьмович), але орг-ція скоро розпалась, а більшість її членів перейшла до відновленої націонал-демократії (УНДО). Публіцистом, що найбільше спричинився до кристалізації націоналістичної ідеології, був Д. Донцов із своєю працею «*Націоналізм*» (1926) й ін. публікаціями, а також редактованим ним ж. «*ЛНВ*», згодом «*Вісник*». Ін. впливові публіцисти Н.: Ю. Вассиян, М. Сціборський, Д. Андриєвський, В. Мартинець; вони друкувалися в «*Розбудові нації*» (Прага).

Незалежно від цих ідейно-політ. шукань, з 1920 р. існувала Укр. *Військ. Орг-ція* (УВО), створена гуртком старшин, гол. з-поміж складу кол. корпусу Січ. Стрільців (Є. Коновалець, А. Мельник, Р. Сушко, В. Кучабський, М. Матчак, Я. Чиж, Є. Зиблікевич й ін.) та УГА (Ю. Головінський, О. Навроцький, М. Саввич, О. Сенік та ін.), з метою боротьби далі за самостійність України реп. засобами. Розглядаючи себе як зародок «армії в підпіллі», УВО спочатку включала людей різних партійних переконань, від соціалістів до консервативістів, і не претендувала на політ. провід. Але поступово ненаціонал. чл. УВО відійшли, а керівництво наблизилось до Н. Після кількарічних підготовчих заходів УВО у 1929 р. об'єдналося з націонал. ідеологічними гуртками в *Орг-цію Укр. Націоналістів* (ОУН), що її очолює Є. Коновалець. Відтоді ОУН становила стрижень націонал. руху, який, проте, був ширший за неї, охопивши велике коло однодумців і прихильників. Гідне уваги, що ідеолог інтегрального Н., Д. Донцов, залишився поза організованим рухом.

Шукаючи причин невдач укр. визвольних змагань 1917–21 рр., націоналісти (н-сти) протиставляли в укр. революції маси, що стихійно прагнули власної держави, слабому прововоді. Критика поодиноких помилок і невдач тієї доби переросла у н-стів у заперечення дем. і соціал. принципів, що були визначальні в нац.-визвольному русі другої пол. 19 — поч. 20-их рр. цього ст. та в новітньому укр. держ. будівництві. Гуманістичні і дем. традиції дорев. українства Н. утотожнював з «провансальством», тобто з нац. неповноцінністю. Особливо М. Драгоманов, чільний політ. мислитель укр. демократії, зазнав гострої кри-

тики в націонал. публіцистиці. Н-сти вважали, що нова доба вимагає нових, рев. способів дії, що дорівнювали б вождизму у безоглядності й рішучості.

Ідеологія Н-сти проголошували себе послідовниками «ідеалістичного» світогляду, який розуміли як антитезу не тільки до матеріалістичної філософії марксизму-ленінізму, але також до позитивізму, визнавцями якого були корифеї укр. дем. думки (В. Антонович, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський). У протизв'язку до цих течій, що намагалися будувати свій образ світу на наук. основі, Н-сти проголошували примат волі над розумом, чину над думкою, життя над теорією. В доктрині Н-сти є відгомін іраціонал., волюнтаристичних і віталістичних теорій, що користувалися в той час популярністю в Зах. Європі (Ф. Ніцше, А. Бергсон, Ж. Сорель, Г. Лебон, О. Шпенглер й ін.). Замість об'єктивного наук. пізнання, н-сти часто плекали міти й воліли ідеологічно спрепарований образ укр. минулого. Н-сти звертали увагу на культ боротьби і жертви крові (сипання пам'ятоквих могил, крутянські річниці тощо).

Націонал. світогляд включав також вимогу етичного ідеалізму, що відкидав індивідуальне щастя в розумінні євдаїмонізму, а плекає героїчні чесноти: хоробрість, вірність, самопосвяту. Проте в націонал. етиці існував також прагматичний елемент. Н-сти релятивізували традиційні моральні вартості, підпорядкували їх вимогам політ. доцільності, згідно з принципом «мета освячує засоби». Деякі публіцисти відкрито пропагували макіявеллізм. Н-сти прагнули виховати новий тип українця: «сильної людини» з «невгнутим» характером, фанатично відданої ідеалам руху та готової пожертвувати для них собою й іншими.

Вважаючи націю за абсолютну вартість («укр. нація є вихідне заложення кожної чинності та метове назначення кожного прямування укр. Н-сти...; нація є найвищий тип людської спільноти...»; з «Постанов Конгресу Укр. Н-стів», 1929), Н-сти принципово відкидали політ. вартості, що виходять поза межі нац. інтересу. У протилежність до більшості діячів укр. новітньої державності, які бачили нац. визволення в контексті універсальних ідей свободи і справедливості, н-сти уявляли собі міжнац. відносини як «боротьбу за існування», що в ній вирішує сила. В основу визвольної концепції Н-сти клав програму «революції», яка у деяких речників і діячів Н-сти набула значення «перманентної революції». Безперервна черга саботажних і терористичних актів мала не допустити до закріплення чужого панування над укр. землями та повинна була тримати

маси в стані постійного рев. кипіння. Передбачалося, що ці поодинокі рев. виступи зіллються в один могутній вибух нац. революції, яка завершиться відродженням укр. державности. Радикально заперечуючи існуючий на укр. землях лад в СРСР й під Польщею, Н-сти відкидали усяку спробу вести укр. політику в межах цього реального укладу сил. Н-сти негативно оцінювали т. зв. органічну працю, еволюційні методи політ. дії та гнучку тактику, яку також окреслювали «реальною політикою». Все це вони засуджували як «опортунізм» та мінімалізм, яким протиставляли вимогу «принципалізму».

Укр. Н-сти підходять під поняття тоталітарного руху. Підкреслюваний «всеобіймаючий» характер руху виявляється в тому, що його послідовники підпорядковувалися повністю й беззастережно ідеології Н-сти та організаційній дисципліні. В суспільному відношенні Н-сти прагнули охопити своїм впливом усе життя укр. народу в усіх його виявах. Націонал. рух не обмежувався суто політ. завданнями, а намагався керувати культ. процесом, зокрема в ділянці літератури, уважаючи її важливим світоглядово-виховним чинником.

У націонал. середовищі сформувалася ціла літ. школа («вісниківці», «вісниківська кваліфікація»), до якої належав ряд визначних літературів: Є. Малайчук, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Теліга, У. Самчук, Б. Кравців, в якійсь мірі також Ю. Липа, та Ю. Клеп. Н-сти відкидали тезу про автономію естетичних критеріїв, протиставляючи світоглядово заангажовану творчість теорії «містечтва для містечтва». Щодо укр. легальних установ і орг-цій, діяльних поза кордонами СРСР, н-сти намагалися поширити в них свій вплив, підпорядковуючи працю гром. сектора контролеві свого руху. До всіх ін. партій, таборів і політ. центрів Н-сти ставили негативно. Рідка співпраця чи тимчасове домовлення були скорше тактичними.

Націонал. доктрина присвячувала мало уваги соц.-екон. проблематиці. Проте деякі тенденції виявлялися в ній досить виразно. Насамперед, ворожість до соціалізму — реакція на панування соціал. течій в укр. політ. житті в роки визвольних змагань та на сов. режим. Н-сти не розрізняли між дем. і тоталітарно-ком. відміними соціалізму та представляли укр. дем. соц. партії (напр., гал. радикалів) як лівкомуністів. Поряд з тим відкидали також ліберальний капіталізм. Зате виразно виступали в Н-сти симпатії до корпоративного устрою («Націократія» М. Сціборського). Деякі націонал. публіцисти пропагували доктрину «нац. солідаризму», але конкретний зміст його залишився нез'ясованим.

Політ. програма Н-сти була яснішою. Основою політ. ладу в майбутній укр. державі мала бути влада одного руху (монопартійність) та провідницький принцип («вождизм»). У майбутній Україні відводилося місце тільки на одну політ. орг-цію (ОУН), що мала б становити своєрідний орден «лучших людей», а апарат влади повинен творити ієрархію «провідників» з вожд-

дем на чолі, що сполучає функції лідера руху та голови держави. Послідовно в практичній пропаганді і вихованні політ. кадрів сильно підкреслювалася роль й авторитет провідника. Ще за життя Є. Коновальця його особа, а пізніше імена А. Мельника й С. Бандери були оточені своєрідною аурою. Поряд з тим політ.-устроєве мислення Н. виявляло певні народницькі, «демофільські», елементи: підкреслювання «волі мас» як найвищого авторитету.

У практиці Н. засвоїв успішні методи орг-ції мас та приєднання їх до акцій, використовуючи в пропаганді емоційні стимули та спрощену аргументацію. Н. поширював свої впливи на різні суспільні прошарки, зокрема в Галичині також на бідніше селянство та на робітничу і ремісничу молодь (напр., у Львові). Провідні крайові кадри склалися в 1930-их рр. перев. з студентства.

Русійською силою укр. Н. був патос нац.-визвольної боротьби. Його досягненням було насичення динамізмом порев. дійсності та забезпечення тривалості боротьби після програні визвольних змагань. Але цю розбурхану нац. енергію Н. скеровував у річище політ. системи, що своєю суспільною суттю перекупувалася за тоталітарними течіями в повоєнній Європі. Від часу другої світової війни, зокрема після неї, укр. Н. почав віддалятися від цих іноземних систем.

Найближчих родичів укр. Н. слід шукати не так в нім. нацизмі чи італ. фашизмі — продуктах індустріальних і урбанізованих громадянств, але скорше серед партій цього типу в аграрних, екон. відсталіх народів Сх. Європи: хорватські устані, рум. Залізна Гвардія, словацькі глінківці, поль. ОНР (Obóz Narodowo-Radykalny) тощо. Укр. Н. був явищем генетично самостійним, хоч у своєму розвитку він зазнавав безперечних впливів з боку відповідних чужоземних зразків. Символічне значення мало запозичення укр. Н. деяких параферналій руху (напр. форми привіту). Расизм і антисемітизм не були істотно притаманні укр. інтегральному Н., але у 1930-их рр. писання деяких націонал. публіцистів були не позбавлені антисемітських мотивів, у той час як ін. автори близькі до Н. розробляли проблематику «укр. раси».

У генезі й еволюції укр. Н. гол. роллю відіграло трагічне становище укр. народу кін. 1920—30-их рр. В УССР політика Сталіна загрожувала фіз. існуванню нації, а на укр. землях під Польщею панував режим адміністративної сваволі. До цього приєднувалися нездорові соц. відносини на зах. укр. землях: госп. застій, аграрне перенаселення, безробіття інтелігенції. Ця дійсність підірвала довіря в доцільність легальних засобів політ. дії, радикалізувала настрої та підсилювала крайню течію. Явна криза дем.-парламентарного устрою в евр. масштабі підірвала престиж демократії серед укр. громадянства, вже і так захитаний в результаті розчарування політикою Антанти щодо України. Українці не могли бути прихильниками міжнар. «статус кво» й вони симпатизували ревізійністичним силам версальської Європи, насамперед Німеччині, спершу ще дем., а після 1933 р. гітлерівській. Хоч гаслом укр. Н. була

«орієнтація на власні сили», однак у своїй зовн. політ. концепції він покладався на союз з Німеччиною. Певні кола з Райху підтримували ці сподівання і розрахунки. А втім ця орієнтація переходила й поза націонал. табір.

Н. як політ. рух упродовж 1929—39 рр., від постанови ОУН до вибуху другої світової війни, виріс на найбільш динамічну політ. силу в позаоукр. світі. Одним з його визначних досягнень було переростання регіональних рамок і поширення впливів на цілість укр. земель у Польщі, Румунії й Чехо-Словаччині, на політ. еміграцію в Європі та укр. поселенців за океаном. Все ж центр тяжіння націонал. руху був у Галичині. Не зважаючи на деякі спроби, він не зміг проникнути на територію УССР. Наддніпрянщину в Н. репрезентували окремі провідні одиниці з кіл еміграції, які зробили помітний вклад у формування руху, гол. в ідеологічній і культ. ділянках. Згідно з націонал. доктриною, рев. боротьбу треба вести одночасно проти всіх займанців. Проте до 1939 р. саботажно-терористичні акції ОУН спрямовувалися фактично тільки проти Польщі. Протигос. настанова Н. виявлялася в той час в поборюванні радянськості (що його н-сти розглядали як форму новітнього москвофільства), а також атентатами на сов. дипломатів.

Великим успіхом Н. можна вважати те, що він зумів опанувати молодь, зокрема студентство. Н. утворював себе з молодим поколінням. У відносинах між Н. і укр. легальним світом позначувався, крім речевих політ. розходжень, суто психологічний конфлікт між «синами» і «батьками». Н. ширив ідею месіанізму молодого покоління.

Динаміка Н. була настільки сильна, що сутесті його ідей не могли протистояти ін. політ. табори. Наближення до Н. було особливо помітне у гетьманців, що в їх мисленні — всупереч застереженням В. Липинського — затиралася межа між правовою монархією та диктатурою. Ці тенденції заторкали також деяких прихильників еміграційного уряду УНР; органом «УНР-івських н-стів» був ж. «Ми». Симпатії до Н. позначувалися серед деяких кіл УНДО. Ідеологія Н. також не зустрічала послідовної протидії з боку Гр.-Кат. Церкви, а деякі свящ. молодшого покоління були активними учасниками націонал. руху; навіть виникла особлива категорія «християнських н-стів» (К. Чехович, В. Глібовицький й ін.). Створена у 1930-их рр. Д. Палевим партія Фронт Національної Єдності (ФНЄ) намагалася конкурувати з ОУН з ідейних позицій і т. зв. «творчого Н.», речником якого був М. Шлемкевич. До послідовних ідейних противників інтегрального націоналізму належали в той час в Галичині радикали й соціал.-демократи (К. Кoberський, В. Старосольський), частина націонал.-демократів (С. Баран, М. Рудницька), деякі кат. кола (О. Назарук), а на еміграції діячі, вірні дем. традиціям УНР, які перебували перев. у Празі (І. Мазепа та ін.).

Буйного розвитку Н. не були спроможні спинити ані його укр. противники, ані репресії поль. влади. Однак у

кін. 1930-их рр. виникли явища, що свідчили про кризові процеси в лоні самого руху. ОУН була одночасно «армією в підпіллі» та політ. рухом – партією. Проте Н. не пощастило гармонійно сполучити ці два аспекти своєї діяльності. Рев. орг-ція вимагала суворої конспірації, тоді як Н., як політ. рух, прагнув до масовості. Знов таки масовість тягнула за собою небезпеку деконспірації та створювала сприятливий ґрунт для провокації з боку чужих чинників. Крім цього багатом н-стам важко було розрізнати тактику й методи, стосовані супроти окупантського режиму та укр. політ. противників. Морально-політ. капітал, здобутий проти зовн. ворога, ставав засобом у змаганні до гегемонії над власним громадянством; внутр.-політ. мотиви свідомо або несвідомо впливали на рев. стратегію ОУН. Н. виховав на зах. укр. землях людський тип «проф. революціонера», що діяв здебільша з шляхетних спонук, але творче життя якого нерідко вичерпувалося кількома роками молодечого горіння.

Іраціоналістична настанова Н. приглушувала тверезу, критичну думку, утруднювала орієнтацію у складній дійсності та вміння приймати відповідальні рішення й виправляти зроблені помилки. У 1920-их рр. націонал. гуртки були ще ареною дискусій і духових шукань. Але у 1930-их рр. інтелектуальний рівень націонал. середовища помітно обнизився; молоді публіцисти-дилетанти бралися за самовленність до вирішування т. зв. гльобальних проблем. Характерний був стиль цих писань: патос, високолетні слова та нахил до поетичних кліше, перев. з віршів націонал. бардів і творів Д. Донцова («доба жорстока, як вовчиця», «над світом сяє хрест меча», «нація понад усе» й ін.). Ця література не служила пізнанню світу, але мала на меті творити певну емотивну атмосферу. Н. визначно збільшив вольову наснаженість і бойову енергію укр. громадянства поза УССР, але одночасно він обнизив рівень його політ. культури.

Роки другої світової війни були періодом найбільшого піднесення і одночасно орг. і ідейної кризи націонал. руху. З моментом сов. окупації Галичини й Волині у 1939 р. та поширення контролю гітлерівської Німеччини на майже весь евр. континент, ін. політ. партії та політ. осередки припинили своє існування. Залишилися тільки н-сти, які під сов. владою зберегли підпільну орг-цію, а на території Німеччини, включно з окупованою Польщею і Чехо-Словакчиною, могли до 1941 р., а подекуди й пізніше, діяти напівлегально. Три групи подій мали вирішальне значення для розвитку укр. Н. в той час:

розлам в ОУН, окупація України німцями у 1941—44 рр. та конфронтація з укр. Сходом і сов. системою.

Націонал. орг-ція розбилася у 1940 р. на дві ворожі фракції, «мельниківців» і «бандерівців». Конфлікт не мав принципового підложжя, а постав на ґрунті персональних і тактичних розходжень. До цього спричинилися непорозуміння між закордонним націонал. середовищем, що вважало А. Мельника законним наступником Є. Коновальця, та більш крайніми крайовими елементами руху, які, посилаючися на свої бойові заслуги і страждання, вимагали для себе вирішального голосу в провіді орг-ції. Цю групу очолив С. Бандера (†1959). Зустріч людей обох формацій, що відбулася в наслідок упадку Польщі, спришшила вибух конфлікту. Обидві фракції дали вживали спільної назви і посилалися на ту саму ідеологію. Розкол 1940 р. не тільки ослабив силу націонал. руху назовні, й то в час, коли його чекало велике іст. випробовування, але розбрат в ОУН та жалюгідні інциденти взаємопоборювання завдали Н. непоправного морального удару.

Колоніальна політика німців в окупованій Україні перекреслила зовн.-політ. концепцію націонал. руху. Але обставина, що Німеччина взагалі не хотіла мати українців за партнерів, звільнила укр. Н. від ролі, аналогічної до хорв. усташів чи словацьких глінківців.

Приєднання Зах. України до УССР восени 1939 р. означало для націонал. підпілля переставлення з протиполь. на протисов. фронт. Одночасно відкрився доступ до сх.-укр. масиву. Це давало Н., що оперував з гал.-волинської бази, нові перспективи. У цій конфронтації із сов. дійсністю н-сти виявили подивугідну ініціативу й героїську відвагу. Патріотизм і жертвенність н-стів викликали симпатії і довір'я до них та бажання включитися до руху серед свідоміших кіл Наддніпрянщини. Але брак відповіді на питання соц.-екон. ладу, як і тоталітарні риси націонал. руху, були великою перешкодою для його популяризації серед населення, що в ньому досвід з ком. режимом зацепив нехить до вслякої диктатури. За роки нім. окупації 1941—43 Н., не зважаючи на жорстокі репресії окупаційної влади, поширився на простори Наддніпрянщини і підпільна мережа ОУН обох фракцій поповнилася багатма місц. уродженцями. Але цих успіхів досягнуто зовдяки ревізії, гол. в групі т. зв. рев. ОУН (С. Бандери), традиційної націонал. ідеології.

Події воєнної доби поставили Н. перед важким іспитом. Не зважаючи на труднощі, які впливали з його внутр. істоти та з міжнар. ситуації, Н., як найбіль-

ша укр. політ. сила того часу, очолив рух опору, що спрямовувався одночасно проти гітлерівської Німеччини і ком. Росії. Цей рух опору вилився у 1942—43 рр. у форму Укр. Повстанської Армії (УПА), яка продемонструвала волю укр. народу до держ. самостійності в надзвичайно несприятливій кон'юнктурі.

Предтечею ревізіоністичних прямивань в ОУН був І. Митрига, який у довоєнні роки намагався скерувати націонал. рух на сов. проблематику та «ліві» соц. гасла. Процес ідейного ревізіонізму захопив різні відлами націонал. руху нерівномірно. Найдалі в цьому напрямі заходили ті н-сти, що їм довелося бути підпільниками на Наддніпрянщині (учасники т. зв. похідних груп). Знаменними були постанови III Надзвичайного Великого Збору ОУН (фракції С. Бандери) 1943 р. та платформа УГВР 1944 р. Основні відхилення щодо традиційної націонал. доктрини такі: 1) відречення від обов'язкового «ідеалізму» та допущення філософсько-світоглядового плюралізму, як у визвольному русі, так і в майбутній укр. державі; 2) відмова від расизму й етнічної виключності та визнання засади рівноправності всіх громадян України, без уваги на етнічне походження; 3) висування досить детальної соц.-екон. програми, що накреслювала майбутній госп. лад на Україні як комбінацію усуспільненого, кооп. й приватновласницького секторів. Проте в питаннях політ. устрою програмові зміни не були виразні й рішучі. Тому твердження, що націонал. рух уже в 1943—44 рр. перейшов на дем. позиції, не має достатніх підстав.

Протиком. підпілля в УССР протривало приблизно до поч. 1950-их рр. На підставі інформацій, що доступні на Зах., можна судити, що укр. рух опору, хоч генетично пов'язаний з давньою ОУН, встиг за повоєнні роки позбутися специфічних рис інтегрального Н. Його платформою стало скорше дем. самостійництво. Писання т. зв. крайових публіцистів кін. 1940-их і поч. 1950-их рр. виразно ілюструють цю еволюцію (П. Полтава, І. Горновий та ін.).

Серед укр. еміграції далі діють фракції ОУН. Їх число збільшилося до трьох. Уже в повоєнні роки виникла нова група, що відділилася від Закардонних Частин ОУН (С. Бандери), які з кін. 1940-их рр. виявили гостру тенденцію повороту до передвоєнного інтегрального Н. Вона складалася з прихильників УГВР і тих, які підтримували ревізіоністичні тенденції, що позначалися в націонал. середовищі під час війни. Ця група фактично вийшла за межі ідеології Н., але досі не відкинула назви ОУН (т. зв. «ОУН за кордоном»), очолена на поч. Л. Ребетом).

Фракція А. Мельника, що теж зберегла досі назву ОУН, завжди підкреслювала свою вірність ідейним традиціям старого,

двовоєнного Н., проте практичною співпрацею з ін. еміграційними партіями на терені УНРади вона довела свій відхід від націонал. виключності. Ця група, що об'єднує перев. більш поміркований, в більшості інтелігентський націонал. елемент, виявляє право-консервативні тенденції.

Традиційна ментальність й ідеологія Н. найкраще збереглася в Закардонних Частинах ОУН. Тому було природним, що старий ідеолог укр. інтегрального Н., Д. Донцов, дав цій групі свою ідейно-публіцистичну підтримку.

Укр. Н., як політ. рух та ідеологія, має нині змогу діяти лише на еміграції. Тут він, в різних своїх відламах, далі є найсильнішою й найрухливішою течією. Проте ідейно Н. має великі труднощі, спричинені власною ідеологічною спадщиною, конфронтацією з зах. світом та питанням про ставлення до народу на рідних землях і до процесів, що відбуваються на Україні. Але, незалежно від цього, Н. здобув собі тривке місце в новітній історії України, як вияв живучості народу й як рев. сила в боротьбі за самовизначення.

Література: Рудницький С. До основ укр. Н. Відень 1920; Донцов Д. Націоналізм. Л. 1926, друге вид. Мюнхен 1951, третє вид. Торонто 1966; Пушкар К. (К. Коберський). Націоналізм, критика фраз. Л. 1933; Ідея в наступі. Альманах. 1938; Сурма. Альманах. Прага 1941; Сціборський М. Націократія. друге вид. Прага 1942; Боярський П. Укр. внутр. політика Орг-ції Укр. Націоналістів 1947; Позиції укр. визвольного руху. Мюнхен 1948; Мартинець В. Укр. підпілля. Від УВО до ОУН. Вінніпег 1949; Лісовий Р. Розлам в ОУН. Новий-Ульм 1949; Орг-ція Укр. Націоналістів. 1929—1954. Збірка статей. Париж 1955; ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та ін. документів з боротьби 1929—1955. 36. документів. Бібліотека укр. підпільника. ч. I. Вид. Закардонних Частин ОУН, 1955; Мірчук П. За чистоту позицій укр. визвольного руху. Мюнхен-Лондон 1955; Armstrong John A. Ukrainian Nationalism. Нью-Йорк 1955; друге вид. 1963; УГВР в світлі постанов Великого Збору та ін. документів з діяльності 1944—1951 рр. 36. документів. Бібліотека укр. підпільника, ч. 3. вид. Закардонних Частин ОУН, 1956; Паньківський К. Від держави до комітету. Нью-Йорк—Торонто 1957; Ilutskyj R. Deutschland und die Ukraine 1934—1945, 2 т. Мюнхен 1958; Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Мюнхен 1953; Книш З. Розбрат. Торонто 1960; Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУН і ЗЧ ОУН. Причинок до історії укр. націонал. руху. Нью-Йорк—Торонто 1962; Лапчик Т. Укр. націоналізм. Нью-Йорк 1962; Полтава П. Збірник підпільних писань. Мюнхен 1959; Ребет Л. Світла й тіні ОУН. Мюнхен 1964; Гайвас Я. Коли кінчається епоха. 1964; Паньківський К. Роки нім. окупації. Нью-Йорк—Торонто 1965.

І. Лисяк-Рудницький